

ХРИСТО ШАНОВ

МАНАСТИРИТЕ НА БЪЛГАРИЯ

ЧАСТ I

София, 2023

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Христо Пенчев Шанов, автор, илюстрации, 2023

© Деница Трифонова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1181-8

ХРИСТО ШАНОВ

МАНАСТИРИТЕ
~на~
БЪЛГАРИЯ

МАНАСТИРИ, МАНАСТИРИЩА,
СКИТОВЕ, МЕТОСИ И
ЕПИСКОПСКИ РЕЗИДЕНЦИИ
(IV-XXI ВЕК)

ЧАСТ
I

Съдържание

Възникване на манастирите 7

I. Област Видин 19

II. Област Монтана 58

III. Област Враца 124

IV. Област Плевен 179

V. Област Ловеч 204

VI. Област Габрово 272

VII. Област Велико Търново 325

VIII. Област Търговище 519

IX. Област Шумен 531

X. Област Разград 608

XI. Област Русе 621

XII. Област Силистра 698

XIII. Област Добрич 720

XIV. Област Варна 745

Възникване на манастирите

В настоящия си труд съм се опитал да събера всичко знайно и написано за манастирите в границите на съвременна България. Много други манастири поради превратностите в историята ни са останали извън пределите на България.

За да бъде въведен читателят в темата, трябва да направим известна ретроспекция назад във времето, свързана с появата на християнския култ и храмовете, които са го обслужвали. Разпространяването на всичко, отнасящо се за Богочовека Иисус Христос с неговите проповеди и чудеса, се дължи на неговите ученици и първоапостоли. Така например в известната книга „Деяния на светите Апостоли“ пише, че по време на второто си благовестническо пътешествие през 51 г. свети апостол Павел и неговите съратници основали църкви във Филипи (северно от Кавала), в Солун, Коринт, Атина и Верей. По-късно, през II в., християнски центрове и църкви възникнали във Филипopol, Берия, Деултум, Анхиало, Одесос и още много селища, където проповядвал апостол Карп. Също през II в. в Одесос се подвизавал апостол Амплий, вероятно ученик на апостол Павел. Това понятие „църква“ може да се тълкува като общност с участието на траки, гърци, илири и легионери от източните римски легиони, които са основали религиозни общини. Защото група хора, обединени от една вяра, вярващи в един бог, събрали се в едно открито или закрито пространство, също образуват „църква“. Вече материалното изражение на тази „църква“ се възприема като „дом Божи“, или храм. В едно много по-ранно време църквите са били предшествани от катакомби и мартириони. Това се отнася най-вече за времето на криптохристиянството и периодите на иконоборството.

Първите класически християнски храмове били построени в края на III и началото на IV в. главно в Египет, Сирия и Палестина. Благоприятна предпоставка за това е бил едиктът от 313 г. на император Константин I Велики и неговия съимператор Литиний, известен като Медиоландски едикт, с който са обявили християнството за равнопоставено с другите съществуващи религии. Към това трябва да добавим и едикта на Теодосий I *Cunsto populos* от 380 г., с който императорът обявява християнската религия за официална в Източната Римска империя (Византия). Според свидетелството на Евсевий Памфила още през 311 г. император Максимилиан (305–313) и Константин (306–337) издали рескрипт, с който разрешили на християните да строят църкви за своите

духовни потребности. Така през IV в. в Балканските провинции на Източната Римска империя не само се появяват, но и значително нарастват като брой християнските храмове.

Епископите като водачи на църковните общини са имали власт, „дадена им от Бога“. Те са били смятани за приемници на светите апостоли. Епископски центрове още в първата половина на IV в. стават Сердика и Марцианопол (Девня).

По време на Nikeйския (325) и на Константинополския вселенски събор се изработва и допълва Символът на вярата (Символ верую) с неговите 12 члена, които стават основополагащи на християнското вероизповедание.

Триединството и Боговъплащението станали основни догми в християнското учение. Бог е единосъщ, но се изявява в три лица: Бог Отец (Безначално и Първоначално), Син Логос (Слово), Свети Дух – животворящо начало. Това било формулирано от Василий Велики (330–379).

В храмовото пространство тази догма за триединството е основополагаща и затова трансцендентният образ на Светата Троица – Бог Отец, Бог Син и Св. Дух, се повтаря подобно на трите чина – оглашени (каещи се, вярващи, т.е. приелите Светото кръщение, и свещенослужителите). Те са образно представени чрез трите части на храма – нартекс, наос и олтар, както и чрез трите деления на олтарното пространство – протезис, бема и диаконикон. Това троично деление се възприема още като тяло, душа и дух.

Най-ранните манастири се появили като общежития в Египет и Сирия и се наричали ценобии, населени с монаси, отделили се от светския начин на живот. Първоначално тези ценобии били в пустинни места, пещери, катакомби, ерми тажи, като монасите обитавали малки килии при строги ограничения на живот.

Службите в църковните храмове се провеждали според установения Типикон (служебен устав). По време на литургия се извършвала Евхаристия (причастие), т.е. приобщаване с Бога, чрез вино и нафора към всичко, което съществува чрез Христос в Светия Дух.

За първоосновател на анахоретското ереметично монашество се смята Антоний Египетски, роден през 251 г. в заможно семейство. Като загубил родителите си, раздал имуществото на бедните и се заселил в една гробна пещера на десния бряг на р. Нил. Започнали да идват посетители и той се принудил да се премести по-навътре в пустинята до изоставена крепост, където започнал да плете кошници, за да се препитава. Така прекарал 20 години. Около него се събрали съмишленици и се основало Братството Авва. Според житиеписците му през 305 г. Антоний създал първата монашеска общност. Живял в пустинята 85 години и починал на 105 години.

Първоначално монасите живеели като отшелници, но с времето започнали

да се обединяват в койновита (общезития), или киновии. Съвременникът на Антоний – Пахомий Велики (292–348), положил основите на киновиалното (общезитийно) монашество.

Първите киновиални манастири възникнали в областта Тиваида по долината на р. Нил. Пахомий написал монашески устав, известен като Пахомиев устав. В него се съдържали няколко основополагащи елемента. Когато монасите обитават в една сграда с храм и обща трапезария, оградени със стена, това място се нарича манастир. Струпването на няколко килии в определен периметър се наричало лавра. По-късното понятие за лавра се отнасяло за главния манастир на едно съзвездие от по-малки манастири, каквито се появили например в Атон. Няма данни колко манастира е създал Пахомий приживе в Тиваида, но се знае, че там е имало около 7000 монаси. Век по-късно техният брой достигнал към 50 000 човека. По идея на Пахомий Велики сестра му Мария създала първия девически манастир. Подобно на Пахомий манастири създали духовниците Григорий Ниски, Григорий Богослов, Ефрем Сирийски в Сирия и Василий Велики в Кападокия. Василий смятал, че манастири трябва да се строят не само в пустинни места, но и в градовете и малките селища, към които да има сиропиталища и болници, в които да се проявява милосърдие. Майката и сестрата на Василий Велики също създали девически манастир в Кападокия в близост до Понт, където бил манастирът на Василий.

Манастирската богослужерна практика се базирала на опита на сирийско-палестинското монашество, представено най-последователно в лицето на Теодор Студит (759–826). Като игумен на Студийския манастир той се водел по богослужението, практикувано по реда на Ерусалимския устав на манастира „Св. Сава“ там, или по устава на Евтологий от IX в. Този начин на монашеско богослужение продължил до началото на XIII в., когато песенното последование от катедралите на столичната служба окончателно отстъпило на т.нар. неосавитски литургичен синтез, т.е. на манастирското богослужение. Под влияние на това манастирско богослужение се засилил символизмът на ритуала при литургията. Тук трябва да отбележа, че през IX–X в. във византийското богослужение имало две практики – катедрална и манастирска. Двете практики не само нямали принципни противоречия, но и допринасяли за многообразието на християнските ритуали в империята.

Манастирското византийско богослужение, повлияно от Студийския устав, прониква в България още в края на IX–X в. Дотогава специфичната характерна архитектура на църквите била базиликата. Прототип на базиликата била римската гражданска базилика, която представлявала обществена съдебна зала, символ на присъствието на Христос като „Праведен съдия“. След

края на IX и началото на X в. кръстокуполната църква започнала да измества базиликата.

Трябва да се отбележи едно явление в развитието на християнството, което не само създадо големи догматични промени, но се отразило и в развитието на църковната християнска история. Става дума за ранната и късната изява на икономахията (иконоборството). Обикновено начело на икономахията заставал императорът (василевсът), който налагал репресии към иконофилите. Били забранени всякакви дискусии за иконите. Няма да се спирам как се зародила тази ерес, но ще спомена имената на няколко владетели иконоборци. Гонител на християните е бил император Деций (238–252). След 302 г. такъв станал и Диоклетиан. Иконоборци са били Лъв III (717–741) и Константин V. При Константин V много манастири в Константинопол били превърнати в казарми или просто били разрушени. Около 50 000 монаси избягали в Южна Италия, Сирия и Палестина, където построили нови манастири. Тогава са възникнали житията на загинали за вярата монаси и култът към канонизираните като мъченици и светии. Синът на Константин V – Лъв IV Хазарски, продължил политиката на баща си и също се наредил в списъка на християнските гонители. За кратко на императорския престол се качил Лъв V Арменец, също иконоборец, но бил убит от бойния си другар Михаил II в църквата „Св. София“ в Константинопол. Синът на Михаил II, Теофил (829–842), също бил иконоборец и през 833 г. издал едикт за закриване на всички манастири в населените места. По негово време обаче в двореца Магнаур била основана прочутата Магнаурска школа. След неговата смърт през 843 г. императрица Теодора свикала църковен събор и отново наложила култа към иконите, а анатемите срещу иконоборството били събрани в сборника „Синодик в неделята на православието“. Император Никифор Фока (963–969) забранил строежа на нови манастири, както и дарения в пари и имоти за съществуващите такива, но разрешил да им се подарява само добитък.

Трябва да отбележим делата и на иконофилите, като император Роман III Аргир (1028–1036), при когото били построени много църкви и манастири. Щедър дарител на манастирите бил и император Константин X Дука, от когото са запазени няколко грамоти за манастира „Нова“ на о. Хиос. През XI в. особено щедро били обдарени Атонските манастири Иверон, Лаврата „Св. Атанасий“, както и манастирът „Неа монe“ на о. Хиос от император Константин Мономах (1042–1055).

Българите приемат християнството по времето на княз Борис-Михаил. Точната дата на покръстването е намерена в надпис в албанското село Балши – 6374 г. от сътворението, или 1.IX.865–31.VIII.866 г. На проведения от 5.X.869 до 28.II.870 г. Константинополски събор присъствали и български пратеници.

Основите на Българската православна църква (БПЦ) били поставени на 4.ІІІ.870 г., когато след седемте съществували дотогава архиепископии се обособила осма – българската. Предишните били Синайската, Грузинската, Константинополската, Кипърската, Йерусалимската, Александрийската и Антиохийската архиепископия.

Автономията на Българската църква била потвърдена през 870 г. на свикания в края на предната година от патриарх Фотий църковен събор в Константинопол. Преди това тя е била архиепископия, подчинена на Константинополската патриаршия. Пръв неин архиерей станал Йосиф І. По времето на споменатия Фотий, през 862–863 г., във Великоморавия били изпратени с мисия братята Кирил и Методий, съставители на българската азбука. Ще трябва да споменем и делата на още един византийски император, свързан с нашата история.

През 996 г. император Василий ІІ (976–1025), известен като „Българоубиец“, издал новела, отнасяща се за манастирите. Тя гласяла, че малките манастири, основани от местни селяни, не можели да бъдат под протектората на митрополитите и си оставали независими. С тази новела императорът целял да ограничи икономическите апетити на духовната и поземлената аристокрация. Завоюването на България Василий ІІ започнал през 1001 г. и го завършил през 1018 г., когато войските му влезли в столицата на Самуилова България – Охрид. Административно завладяното царство било разделено на 3 теми: Тема България, била най-голямата (катепанат) и включвала Македония и югозападните земи с център Скопие; Тема Паристрион (Подунавие), обхващаща земите между Дунав и Стара планина, с център Дръстър (Силистра); Тема Сирмиум, обхващаща земите между реките Дунав и Сава.

След падането на България под византийска власт българската църква била управлявана от епископ, подчинен не на Константинополския патриарх, а директно на императора, със седалище в Охрид. Пръв епископ станал Йоан Дебърски. В неговата нова архиепископия влизали 33 епископства, без Тракия. Архиепископът имал право да събира от населението църковен данък „каноникон“, а по-късно, през Средновековието, е споменат като „владичина“ или „димнина“. През 1037 г. на мястото на Йоан Дебърски за епископ бил назначен гъркът Льв, хартофилакт на църквата „Св. София“ в Константинопол.

Като институция църквата е била не само политически, но и икономически фактор за развитието на една страна (царство или империя). Тя е притежавала голямо влияние върху съзнанието и битието на християните. По-богатите са дарявали пари и имоти на църквата, а бедните много често са имали необходимост да търсят препитание в големите манастирски стопанства. Много от големите манастири, обдарявани от своя или от външни владетели, са образували мощни

феоди, често пъти по-богати от самия местен феодал. Манастирската данъчна система за разлика от държавната е била по-поносима, защото се е разплащала предимно с натурален данък, а не толкова с пари.

Данъците в манастирските стопанства били два вида – лични задължения и натурални (преки и косвени). Зависимите хора – отроци, парици и технитари, са били част от системата на аграрния феодализъм. Положително обстоятелство, което е било донякъде в тяхна полза, е, че са били задължени само към манастирската институция, а не към държавата и държавната власт. Подобна гаранция им е давала дарствената грамота на местния феодал или на владетеля. Управниците са предоставяли част от своите доходи на даден манастир – от търговия, лично имущество или митници. Дарявали са и т.нар. безплатна работна ръка (зависимите хора). В сезонната селскостопанска работа обаче е имало срокове, които, ако не се спазвали, селяните подлежали на глоби. Такова например е било лозарството – време за копане, подрязване, връзване, беритба, направа на вино и т.н.

Да си припомним, че в края на VIII и началото на IX в. игуменът на Студийския манастир в Константинопол – Теодор Студит, създал Устав (Типик) на манастирския живот. Той се отнасял не само за този, а за всички манастири, подчинени на Константинополската патриаршия. В типичите на манастирите било записано дори каква храна да употребяват и това било задължително за всички монаси. Най-вече се определяла консумацията на зеленчуци, леща, нахут, а по-късно и боб, който преди време не бил познат в тази част на света.

Не само във Византия, но респективно и за нашите, български земи на Балканите, дейността на известния апологет Василий Велики в края на IV в., а също и Юстиниановото законодателство в началото на VI в. определено са поощрявали общежитийните манастири. Написаните новели на Юстиниан Велики намират приложение в киновиалните спални. В тях е било указано, че всички монаси трябва да спят в една обща спалня върху сламеници, за да могат да контролират искреността на постъпките и вярата си. Юстиниан е имал предвид малките манастирски обители. Същевременно Василий Велики е препоръчвал манастирите да не се пренаселват от повече от 30–40 монаси. Макар и в различни епохи, и двамата – Василий и Юстиниан, са имали сходни позиции по отношение къде да се строят манастири – в близост до населени места, за да могат монасите да имат връзка с жителите да проповядват словото Божие и любов към ближните си. Неслучайно в Юстиниановите новели се говори за градски и крайградски манастири.

В Сирия, Египет и Мала Азия се практикувало една килия да обитават двама монаси. В случай че килиите са разпръснати на различни места, това обитаване се смятало за идиометрично.

По подобие на сирийските и египетските монашески практики в Юстиниановите новели се допускало монах с голям опит да напусне светата обител и придружен от един или двама свои ученици, на които е „старей“, да се оттегли като анахорет в околностите на манастира. Тъй като нямали право на свой храм, такива анахорети били задължени на големи църковни празници да се явяват в манастира майка и да служат заедно с останалите монаси. Тази практика се появила най-вече в скалните църкви и манастири, където била люлката на анахоретското движение, а след XIII–XIV в. и на исихазството. Няколко миграционни вълни през Античността на сирийско и малоазийско поселение от християни са оставили следи в скалните обители в Добруджа и по Черноморието. Освен тях през V–VI в. там са обитавали най-вече ромеи, но след IX в. и налагането на християнството в България скалните църкви и манастири са привлекли вниманието и на българските прозелити и животът в тях бил обновен. По стените на много от тях се появили графити и надписи на кирилица, глаголица и гръцки, както и изображения на храмове, кръстове, светци, кораби (Христос кормчия) и пр. Обитателите им се наричали келиоти. Всеки келиот е разполагал със самостоятелна килия, а през Средновековието – с параклис и кухня за ползване.

Срещу храна и заплащане монашеските братства са използвали услугите на различни занаятчии. На технитарите, когато извършвали градозидание, понякога помагали като общи работници и отроците (или париците). Военната служба е била задължителна за малките частни стопанства, но не и за манастирските люде. От определени данъци през Средновековието са се възползвали най-вече висшето духовенство, като митрополити, владици, които са събирали „димнината“, а свещениците от „бялото духовенство“ са събирали „бир“.

По данни от Синтагмата на Матей Властар от 40 домакинства на всяко село владиците вземали по 1 златен перпер, 2 сребърни динаря, 6 къбли (крини) ечемик, 6 мери вино, 6 мери брашно и 30 кокошки.

Селата, подвластни на манастир и определени в грамотите на владетеля, не плащали ежегодния десятък върху всичко придобито на владетеля, но го събирал манастирът.

При организирането на сборовете и панаириите по време на големите църковни или патронни празници около манастирите монасите са изнасяли за продан своите излишъци, като вино, храни, но са събирали външно мито (кумерк) от чуждите търговци – дубровнишки, венециански и др. Това значително обогатявало манастира, тъй като монашеското братство не плащало никакво мито. Освен това от преминаването на търговски кервани през бродове и мостове са събирали такси „броднина“ и „мостнина“.

Всеки манастир е имал свой хинтерланд, състоящ се от повече или по-малко селища, хората от които по свой начин били свързани с обителта. От тях манастирът е получавал селскостопански продукти, занаятчийски произведения и недвижими имоти. Преобладаващо поклонниците на манастира са били от селата. Неслучайно един от императорите иконоборци, Михаил Лаханодрокон, при ликвидирането на манастирите заповядал монасите да се третират като селяни.

Дарителството като явление във взаимоотношенията между манастира и християните трябва да се разглежда не само като сложен процес от преплитачи се духовни и материални интереси, но и от позиция на народопсихологията, силната вяра и упование, че „всичко е дадено от Бога и принадлежи Нему“.

Манастирите са били царски, епископски, ставропигиални и енорийски. Като „царски“ са били записвани в документи и грамоти манастирите, създадени по волята и със средствата на владетеля (император, цар). Епископски са били манастирите, в които е резидирал и служел избраният епископ. Ставропигиални са били всички манастири, които са имали самостоятелно управление и не са били подчинени на местния владика. Като енорийски се брояли селищните манастири в градовете и селата, подчинени само на определен владика.

Монасите при постъпване в определен манастир са му подарявали всичко, което притежават, така че те на практика оставали безимотни. Често към манастирското стопанство преминавали имотите на отделни селски домакинства, наричани „стаси“, „наместия“ или „бащини“.

В различни по-големи селища манастирите са имали и градски имоти, като къщи, ханове, градини, воденици и тепавици. Повечето от тях отдавали срещу наем. Овощарството и бостанджийството са носели значителни приходи на манастирите. Зеленчуковите и овощните градини, в повечето случаи разположени в близост до манастирските стени, са били предназначени за собствена консумация, а тези в отдалечените места и райони са били под грижите, обработката и търговията на монаси от стопанските им метоси. Бостаните били поливани често пъти от същите води, които движели водениците.

Освен в Египет и Сирия ранното монашество в периода V–VI в. има широко разпространение и на Балканите. В столицата на Византия е бил най-големият монашески център. През VI в. в Константинопол съществували 92 мъжки, девически и смесени манастира, спазващи устава на вече споменатия теолог Василий Велики. В периода IX–XIV в. във византийската столица съществували няколко девически манастира. Това са „Богородица Кехаритомени“, „Христос Филантропос“, „Св. Богородица Евергетика“, „Св. св. Козма и Дамян“, Ма-

тронският манастир от V в., манастирът „Липс“ и „Св. Георги“ на Елисавета Чудотворката, също от V в. В провинцията е имало един девически манастир на о. Крит и още един до Неапол. До началото на VI в. на различни места са съществували смесени (двойни) манастири, където в един манастир, но в различни сгради едновременно са живеели монаси и монахини. По-късно поради нецелесъобразност и рецидивни тази практика била изоставена. Има, разбира се, случаи на нарушение на правилата. Пример за това бил манастирът на св. Антуса Омонийска (VIII в.), който наброявал 900 монаси и монахини.

Още Василий Велики строго е забранявал „монаси и монахини да живеят в един манастир... нито да беседват насаме“. В по-късно време, през X в., в завещанието на св. Теодор Студит към следващите игумени имало още няколко забрани: Ако монах или монахиня избягат от своя манастир, имат епитимия (наказание) 12 години непричастяване. Ако изпаднат в порочни връзки, след като прекратят греха си, имат епитимия за непричастяване 3 години. Забранявало се хранене на монах с жена (освен сестра или майка), била тя монахиня или мирянка. Забрани имало още – сдружаване на монах с монахиня, влизане на монах в девически манастир, разговор насаме с монахини и пр. Някои от тези норми на поведение били заложени в „Законь судный людьмъ“, който бил старобългарски вариант на византийската Еклога.

Манастирът „Богородица Кехаритомени“ имал типик. Според него при сутрешната служба монахините се събирали в нартекса на храма и под водителството на еклесиархисата под строй влизали в трапезарията, покланяли се на игуменията и с пеене на псалми се нареждали около масата на трапезарията. Инокините излизали извън манастира само с разрешение на игуменията и се връщали преди идването на нощта. Водели се от принципа „Който иска да е приятел на света, е враг на Бога“. Къпели се само веднъж в месеца, но живеели в своеобразен лукс.

Манастирът „Богородица Евергетиса“, създаден от императрица Ирина Дука, съпруга на Алексей I Комнин, в края на XI или началото на XII в., също имал устав.

Николай Тулешков разглежда манастирите като „трета обществена структура след градовете и селата“.

Каква е била структурата на класическия манастир: манастирът съдържа основно култови, жилищни, хранителни, стопанскообслужващи и селско-стопански сгради. Основните групи сгради са култовите – съборната църква (католикон) и параклисите. Най-удобни за католикони са били базиликите, тъй като имали удължен и уширен наос, където се побирали повече хора – монаси и богомолци.

През IV в. се строят еднокорабни базилики (*basilica ecclesiae*) или храмове до некропол (*basilica martirum* или *basilica extra murus*). Някои от тях са били триконхални или четириконхални. През втората половина на IV, V, VI в., се строят базилики с трансепт (латински кръст).

През V–VI в. се появяват куполните базилики. Куполът бил земно отражение и символ на небето, или божественият космос в земния дом (църквата) на Исус Христос и Бога Отец. Също през втората половина на IV–V в. се появяват епископските базилики със синтрон в апсидата. Върху синтрона се монтирали тронове на архиерея и на владетеля, ако той участва в богослужението.

През VI в. плановата схема на базиликите се обогатява и променя, като предолтарното пространство се повдига, презвитерият става аркиран и е поставен киворий. Също тогава олтарното пространство се разделя на 3 части: презвитерий, диаконикон и протезис, съответстващи на трите кораба, съобразно развитието на богослужението. Тогава се появяват две апсиди вляво и вдясно на централната апсида. Някои от страничните апсиди са били обособявани като параклиси за „частни богослужбни ритуали“.

След базиликите, в края на IX и през X в., за католици се използвали кръстополните храмове т.нар. „константинополски кръстополен храм“. Малките и средните манастири са използвали като католикон еднокорабните църкви. Същото се отнася и за XV–XVIII в. Според функционалното им използване манастирските параклиси са били главно ефимерийни, мортуални и аязмени. Ефимерийните обикновено са по-малки от католикона и се използват за индивидуални култови ритуали, особено що се отнася за възрожденските манастири. Те не се освещават от архиерей. Същото се отнася и за зимните параклиси, които обикновено са разположени в жилищното крило или в отбранителните кули през Средновековието. Може да ги има и на двете места.

Мортуалните параклиси (църкви) са характерни за големите манастири, където има многочислено братство. Това са гробищни църкви и параклиси, обслужващи и обслужвани от монасите. Тези храмове са продължение на раннохристиянските мартириони (мартирии), изградени над или до гроба на някой мъченик за Христовата вяра. След 8-годишен престой на трупа костите се прибират в специално гробнично помещение, а освободеният гроб се използва за ново погребение. Това специално помещение е популярно с наименованието „костница“ и се явява като второ помещение на мортуалния параклис. Църквата костница може да е долепена до католикона, но може и да е с отделен обем.

Друг вид параклиси са аязмените. Те се правят до воден, обикновено каптиран извор, смятан за лековит. Това най-често са малки еднокорабни параклиси

с полуцилиндричен свод в чертите на манастира или в близката околност.

Към някои манастири са правени кръщелни, в които по време на ранното християнство са кръщавали езичници, а по-късно – децата на селищата около манастира. В ранния период на християнството това са били баптистерии с писцини, а през Средновековието и Възраждането специални каменни или бакърени купели, в които се излива водата при извършването на тайнството „кръщение“.

Монашеската килия е най-обживяното пространство в манастирската жилищна сграда. Отоплявала се с оджак или метален мангал. Новопостъпилият в манастира монах я откупувал от манастирската управа и тя ставала пожизнена, но без право на унаследяване. Това се отнася най-вече за идиоритмичните, или отшелнически манастири, докато в киновиалните килиите били обща манастирска собственост. В отшелническите манастири, ако килията била двуделна, едното помещение се използвало за спалня, а в другото имало стол и маса за хранене или писане.

При средновековните манастири килиите са били направени върху трамбована пръст и глина или върху плочи от пясъчник. По-късно при възрожденските обители килиите са били разположени на етажа във верижен план, обединени от общ чардак, с лице към църковния двор. Долу в приземието са били помощните помещения – сюгестница, фурна, хамбари, склад за храни и изба. Обикновено са в близост до хранителния тракт – магерницата и трапезарията, тъй като функционално са били свързани.

В по-големите манастири в приземието е имало „ледници“ за риба и месо. В такива манастири можело да се видят обособени болници, тюрмета за провинени монаси или аргати, перални и бани, а при всички случаи и „заходници“ (тоалетни). Не били изключения манастири, които под килиите са имали работилници, съдохранителници и др.

При средновековните манастири споменатите магерници са имали централно голямо огнище, както и долепено до една от стените или в ъгъла индивидуално огнище, отопляващо чрез камина (джамал) и съседното помещение.

Апсидата в трапезариите се приемала като „божествено присъствие“, но не било задължително тя да е на изток. В нея се хранел игуменът. Към XV–XVII в. апсидата в трапезариите изчезва. По-големите и богати манастири са си позволявали трапезариите да бъдат изографисани и украсени. Пример за това е трапезарията в Бачковския манастир, изписана през 1601 г.

Характерни за Българското средновековие са били скрипториите, а за възрожденските манастири – килийните училища.

По време на Второто българско царство в манастирските дворове се появяват пирговете с характерните им вътрешни параклиси на последния етаж

(Рилски, Троянски, Садовски манастир). Характерни за XIV в. били звънарните кули, влияние от Константинопол. Игуменарните при големите манастири са били самостоятелни, отделно от монашеския жилищен тракт, но възможно близко до католикона. В по-малките манастири те са в жилищното крило и са служели като разпределителен салон или апартамент.

По време на служба голяма роля върху емоционалността на присъстващите вярващи е имало религиозното пеене (изпълнението на псалмите). Мястото на хористите в храма е бил клиросът. В енорийските църкви мястото на певците било до десния клирос в наоса или в емпорията в по-късни времена. В манастирските църкви хоровете обикновено били два и се подреждали до северната и южната стена в наоса, в близост до олтара или в конхите на т.нар. певници, като монасите пеели антифонно, т.е. редували се да пеят ту от единия клирос, ту от другия. Емпориите са късно явление в църковната архитектура и са разположени или над нартекса на втория етаж, или в западната част над наоса. Понякога се разпростират по северната и южната стена на храма почти до предолтарното пространство. Това описание е само един от всичките примери, с които се доказва непосредствената зависимост на архитектурата в интериора на храмовете със самото богослужение, на което тя е била подчинена. И нещо много важно, извадено като синтез: сравним ли развитието на западноевропейската култура в ония времена с времето, когато сме били под чужда власт, още по-добре осъзнаваме значението на манастирските обители. Те са били нашите тогавашни „университети“, „художествени академии“, „консерватории“. Зад стените им са съществували „ателиета“ – металопластика, дърворезбарство, керамика, където са се възраждали българското изкуство и култура.

След това обширно въведение за възникването, развитието и порядките в манастирите, тяхната структура, икономическа особеност и богослужението в тях следва да се разгледа индивидуалната история на всеки манастир поотделно.

Подреждането на материалите за тези култови обекти в настоящата книга включва данни за съществували в миналото, за новопостроени, за сега действащи манастири, за скални манастирски комплекси и църкви, манастирища, скитове и метоси в границите на съвременна България. Обект на внимание са и епископските резиденции и центрове, които в по-далечното минало са били обслужвани от монасите, а сега са археологически обекти. По географски признак въпросните манастири са разделени на обекти в Северна България и обекти в Южна България, а по териториално-административна принадлежност делението е на области и общини.

I. Област Видин

1. Арчарски манастир „Св. Никола“ (с. Арчар, общ. Димово)

Този манастир дълго време е бил търсен от археолозите. Търсили са го в покрайнините на древния град Рациария. Съществувал е между селата Арчар и Държаница, на около 1,5 км от Арчар, от лявата страна на пътя за Държаница. През Средновековието е наричан „манастир Арчар“, по името на реката, която извира от вр. Бабин нос, южно от Раковица. Край речните скали има зидове на скални килии – постници, а срещу тях, на другия бряг, е бил самият манастир. Наблизо е минавал акведуктът за Рациария, строен от римляните. В чертите на римското селище от III в. Рациария, разположено на площ от 28 ха, както и в чертите на манастира, са разкрити останките на раннохристиянска базилика с полихромна мозайка на пода, релеф на тракийски конник, основи на вила урбана, плоча с изображение на Капитолийската вълчица (кърмачката на Ромул и Рем), няколко мраморни саркофага, от които единият е бил на дъщерята на Луций – Севера Ингенуа Филадельфина, дошла с баща си от Сирия. Някои от изброените артефакти са били използвани в градежите като сполни. Навсякъде, за съжаление, преобладаващо личи дейността на иманярите, които, необезпокоявани от властите, са работили дори с булдозери.

На 200 м от манастирските останки от Арчарския манастир се намира „лековитото кладенче“, водата на което лекувала „очебол“. Вероятно е било манастирско аязмо. Към манастира е имало скрипторий, така че обителта е била известно просветно и духовно огнище. Манастирът е свързан с житието на патриарх Теодосий Търновски, в което е споменат. По време на игумена Йов Теодосий станал послушник в манастира тайно от родителите си. Според житието му тук той се запознал с книгата, известна като „Лествица“, дело на Йоан Лествичник, в която се описвали монашеските добродетели. След смъртта на Йов Теодосий заминал за Търновград и се подвизавал из манастирите на Търновската Света гора. Това било времето на Иван Александър и Иван Шишман. Самият манастир просъществувал до турското нашествие и вероятно за известно време е бил под закрилата на Иван Срацимир. След унищожението на Видинското царство от османските турци е престанал да съществува. Това се случило след битката при Никопол на 25.IX.1396 г. Според някои изследователи негов приемник станал друг манастир, близо до с. Бойница на р. Витбол, който просъществувал до началото на XX в., но не е локализиран.

ЛИТЕРАТУРА

- Проватски епископ **Антоний**. Българските манастири. // *Духовна култура*, кн. 10–11, 1971.
- Гюзелев**, В. Училища, библиотеки, скриптории, знания. (XIII–XIV в.). София, 1985.
- Гюзелев**, Г. Образование и грамотност в България през XIII–XIV в. // *Исторически преглед*, кн. 5, 1983.
- Деведжиев**, М. Кратка история на селищното развитие по българските земи. София, 1979.
- Займов**, Й. Български речни имена. // *Български език*, кн. 4–5, 1959.
- Иванова**, Цв. Римският саркофаг от Рупци – единствен у нас. // *Строителство*, имоти, бр. 17 (018), XX, 26 април–1 май 2011.
- Иречек**, К. История на българите. София, 1982.
- Мутафчиев**, П. Книга за българите. История и настояще. Непубликувана.
- Видински митрополит **Неофит**. Видинска епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние. София, 1924.
- Нешев**, Г. Български довъзрожденски културно-народностни средища. София, 1977.
- Овчаров**, Т. Българските манастири XII–XVII в. В. Търново, 2004.
- Поливянини**, Д. И. Средновековният български град през XIII–XIV в. София, 1989.
- Свинтила**, Вл. Ролята на манастирите в българския културен живот. МПК, кн. 5, 1981.
- Снегаров**, Ив. Турското владичество – пречка за културното развитие на българския народ и другите балкански народи. БАН. София, 1958.
- Стефанов**, П. История на Видинската епархия (III–XX в.). // *Духовна култура*, кн. 8, 1991.
- Цухлев**, Д. История на град Видин и неговата област. София, 1932.

2. Манастирище „Св. Троица“ (с. Боровица, общ. Белоградчик)

Следи от този манастир се намират на 4 км западно от Белоградчик и на 10 км от с. Боровица, в м. Правешко в района на Магазата под скалата Сбег. Не се знае кога е възникнал, но се предполага, че е разрушен с идването на турците.

Каменен кръст с надпис „Св. Троица помагает нам“ с дата 1618 г. и няколко имена на местни жители бележи мястото на манастирището. След 1878 г. от Чипровския манастир дошъл монахът

Антим и се опитал с местни хора да възстанови манастира. Разкрил част от основите, но работата се проточила, после започнали войните и инициативата пропаднала.

Околността на манастирището е със забележителни скални образувания, известни като „Монасите“, „Дервиша“, „Адам и Ева“, „Мадоната“ и др. В района на Магазата има останки от късноантична крепост.

ЛИТЕРАТУРА

- Проватски епископ **Антоний**. Българските манастири. // *Духовна култура*, кн. 10–11, 1971.
- Балкански**, Ив. Археологическа карта на Белоградчик. София, 1965.
- Пътеводител** на град Белоградчик. София, 1928.
- Цухлев**, Д. История на град Видин и неговата област. София, 1932.

3. Зографски метох във Видин

В периода XVIII–XIX в. в града е имало метоси на Рилския, Хилендарския и Зографския манастир. Метохът на Зографския е създаден малко по-късно от Хилендарския и за съществуването му в града се съди най-вече от документи в Зографския манастир.

Сред тях има сведения за пребиваването на проигумена на манастира

като таксидиот към 1814., без да се посочва името му. Няма данни и колко време е пребивавал в метоха. За времето от 1814 докъм 1851 г. също няма данни кои таксидиоти поименно са били в метоха, но се знае, че е имало присъствие на духовници от Зограф. За периода 1851–1853 г. е споменат таксидиотът йеромонах Никита.

ЛИТЕРАТУРА

Радев, Ив. Таксидиоти и таксидиотство по българските земи (XVIII–XIX в.). Велико Търново, 1996.

Стойкова, М. Таксидиотите и тяхната роля за формиране облика на изкуството през Възраждането. // *Проблеми на изкуството*, кн. 1, 2006.

4. Хилендарски метох във Видин

Присъствие на монаси таксидиоти във Видин от манастира Хилендар, е имало още през XVIII в., най-вече в периода 1724 до 1826 г. От двата светогорски манастира, които са имали представители във Видин, Хилендарският метох по всяка вероятност е бил по-стар от Зографския, тъй като в манастирските документи се споменава, че през 1775 г. в града на таксид е изпратен споменатият по име отец Атанасий Чолаков от Дупница. Атанасий първоначално е бил

подстриган в Рилския манастир, но после постъпил в Хилендар. Именно като представител на Хилендар е дошъл във Видин, въпреки че почти по същото време в града вече е съществувал метохът на Рилския манастир. Към 1775 г. тук на таксид е бил монах Антоний, а веднага след него – проигуменът на манастира Йоан. През 1783 г. метохът е бил обживян от отец Григорий.

Нямам данни докога е просъществувал този метох.

ЛИТЕРАТУРА

Радев, Ив. Таксидиоти и таксидиотство по българските земи (XVIII–XIX в.). Велико Търново, 1996.

Стефанов, П. История на Видинската епархия (III–XX в.). // *Духовна култура*, кн. 8, 1991.

Стойкова, М. Таксидиотите и тяхната роля за формиране облика на изкуството през Възраждането. // *Проблеми на изкуството*, кн. 1, 2006.

5. Алботински скален манастир „Св. Възнесение Христово“ (с. Градец, общ. Видин)

Намира се в м. Алботин, на около 10–12 км от с. Градец (старо Гърци), на 21 км северозападно от Видин, малко преди стока на р. Тополовец и Бойнишко-Рабровската река, в масив от мек сарматски варовик. Местността Алботин (Червена гора) носи името си от изчезнало средновековно селище, споменато в турски данъчен регистър от 1560 г.

Скалният манастирски комплекс, датиран от края на XIII в., е най-западният скален манастир в България. Бил е обитаван от монаси исихасти, последователи на известния отшелник исихаст и духовен водач Ромил Бдински.

Скалният масив, в който е разположен, е на около 30–32 м над речната ивица. Комплексът е композиран във верижен план, съобразен с релефните дадености на скалата, и се състои от църква, жилищни помещения на три нива, две цилиндрични щерни за вода и скален некропол. Верижно разполо-

жените 8 помещения в долния етаж са били свързани помежду си с естествена тераса. Не се знае колко такива са били на по-горните етажи, тъй като е имало срутвания. Всичко, изброено дотук, е разположено на около 54 м по протежение на масива. Манастирската църква „Св. Възнесение Христово“ е на 14 м от северозападната част на комплекса, ориентирана изток–запад, и е с размери 4 м широчина от запад и 7,30 м от изток, с форма, близка до трапеца, и дължина 4 метра до предаксидното пространство. Заедно с него и дълбочината на апсидата дължината е общо 6,30 м. В т.нар. наос е имало два каменни стълба, които са я оформяли като трикорабна. Те са съборени през 30-те години на XX в. След иманярските вандалщини тези стълбове липсват, но са засвидетелствани при по-ранни описания. Единствено северният кораб е сравнително добре запазен. В храма се е влизало посредством 3 стъпала.

От изток са били оформени три апсиди с полуцилиндрично засводяване на височина 2,50 м и дълбочина от 0,95 до 1,50 м, с различна широчина. На северната стена е имало две стъпаловидни аркирани ниши. Има следи от стенописи, характерни за живописата от времето на Второто българско царство.

В северната си част комплексът е бил на два етажа, като дол-

ната част е била използвана за складове. Северозападно от църквата и второ по големина след нея е било помещението, служило за трапезария, ориентирано север–юг, с каменна пейка от север и изток по протежение на стените. В северната стена има конкавна ниша. Вита ветрилообразна каменна стълба и няколко дървени стъпала (сега липсващи) в северозападния край на това помещение са водели до горния етаж, където галерия с дължина 8 м е обединявала помещения с верижно разположение в скалата. Поради големите разрушения, направени при добив на строителни материали през XIX в., не може да се каже колко са били на брой. Югоизточно от трапезарията, също верижно разположени, е имало 3 килии. В тези от помещенията, използвани като жилища, има издялани в скалата пейки. Обикновено размерът на всяка от килиите е 2x2 м. Терасата пред помещенията е била с дължина 54 м, широка 2–3 м, оформена като галерия. Има следи от жлебове за закрепване на дървени съоръжения – покрив, колони, чардак. Между две от общо трите килии югозападно от църквата има оформена цилиндрична щерна за вода. Втората щерна е била срещу входа на храма, но може да е използвана и като кръщелна.

В една от пещерите през 1946 г. била открита монетна находка от 136 аспри от времето на Иван Срацимир.

В подножието на масива, под манастира, някога е имало кладенец, водата на който по-късно била взета и каптирана за построената на 30 м североизточно от него през XIX в. чешма, известна

като Хайдук чешма и посветена на хайдут Велко. Когато в средата на XIX в. в този край били заселени черкези, които почнали да безчинстват, в лицето на хайдут Велко населението получило закрилник и дало отпор на пришълците.

В подножието на масива били и манастирските градини.

Покойниците си монасите погребвали в самия скален манастир. Разкрити са общо 29 гробнични камери с размери от 2,10 до 2,30 м – всички ограбени от иманяри. Три от гробните камери са в страничните кораби на скалната църква, а останалите 26 – в северозападната част на площадката, над която е имало дървен покрив. Гробовете в този скален некропол са два типа – касетъчни и стъпаловидни. Не всички са били на духовници. Имало е погребани и светски лица.

Срещу манастира, в една скала от Свърлешките хълмове, има единична килия – **постница**, вероятно на монах отшелник (исихаст). Според средновековните типичи на манастирите такъв отшелник е получавал храна от манастира само един път седмично. При споменатите хълмове има останки от крепост.

Свързано с Алботин и недалеч от него, в м. Пашини поляни, при т.нар. Крив поток, били разкрити основите на средновековен **пαραклис** и намерена надгробна плоча със славянски надпис на Станислава, болярка Драгеинова, дъщеря на Новак. Районът се смята за родово владение на Шишмановци. Вероятно те са покровителствали манастира. Манастирът е функционирал не по-дълго от края на васалитета на владетеля на Бдинското царство – Иван Срацимир. Възможно е през следващите векове да е просъществувал с прекъсвания като отшелническа обител, поддържана от един или няколко монаси, защото се споменава и през средата на XIX в.

Запустял е след събитията през 1850 г. или след идването на черкезите, но после не бил обновен. Земите на село Алботин и манастирските имоти били обсебени от жителите на с. Градец. Знае се, че средновековното селище и скалният манастир „Възнесе-

ние Христово“, наричан Алботински, жестоко са пострадали на 4.06.1850 г., тъй като тук е станала срещата на близо 2000 въстаници под предводителството на Петко Паша, Никола Стамболията и Никола Караджов с 400 души турска конница и башибозук. За около 4 часа в този ден въстаниците, които били лошо въоръжени, са разбити и много от тях изклани, съседните села опожарени. В това въстание, известно като Видинско, през 1850 г. загинали и съпричастните монаси от манастира „Възнесение Христово“ („Св. Спас“). Любопитно е защо в с. Косово наричали манастира „Св. Иван Сечиглав“, за което съобщава Й. Г. Динов. В подножието на манастира през м. май 1938 г. се състоял сбор на юнашките дружества, каквито съществували на много места в страната.

В региона около с. Градец има много следи от по-стари поселения – две праисторически селища (едното на 5 км източно от селото и другото, антично, в м. Кипичево – на 4 км югозападно). Има и две средновековни селища, от които едното е на 5 км западно, в м. Малишенци а другото, с крепост в м. Швърлик, на 8 км югозападно.

В наше време Алботинският манастир е деклариран като паметник на културата от местно значение и обявен в „Държавен вестник“, бр. 100 от 26.12.1969 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Проватски епископ **Антоний**. Българските манастири. // *Духовна култура*, кн. 10–11, 1971.
Аспарухов, М. Средновековни графити от Северозападна България. София, 1984.
Атанасов, В. Пещерният манастир в Алботин. // *Просвета*, 16, Видин, 1933.
Бабикова, Велда Марди. Алботинският манастир. НМП в НИПК. София, 1968.

- Българското село.** Юбилеен сборник. София, 1931.
- Вълов, В.** Въпроси около два среднобългарски надписа на Станислава и Станислав от София, Градец, Видински окръг. // *ИНМ за Северозападна България*, кн. 4, 1980.
- Вълов, В.** Разкопки на скалния манастир в м. Алботин, Видински окръг. Археологически открития и разкопки за 1976 г. София, 1977.
- Вълов, В.** Скалният манастир в м. Алботин – Видинско. // *ИНМ за Северозападна България*, кн. 2, 1978.
- Георгиева, Д.** За града Шумен до завладяването му от турците. // *Известия на историческия музей Шумен*, кн. X. Шумен, 2002.
- Деведжиев, М.** Кратка история на селищното развитие по българските земи. София, 1979.
- Михалев, Ив., Елина Цанкова.** 101 отбивки за напреднали. Идеи за пътешествия до малко познати места в България. София, 2017.
- Младенов, Ст.** Бележки върху новонайдения надгробен надпис на видинската болярка Станислава. БАН. XLIII. София, 1934.
- Начев, В.** Паметник на Българското средновековие. // *Работническо дело*, бр. 36, 1968.
- Овчаров, Т.** Българските манастири XII–XVII в. В. Търново, 2004.
- Поливянини, Д.** Средновековният български град XIII–XIV в. 1989.
- Стефанов, П.** История на Видинската епархия. (III–XX в.) // *Духовна култура*, кн. 8, 1991.
- Ханджийски, А.** Обители в скалите. София, 1985.
- Цончев, Д.** Археологически вестн. ИБАИ. XV. София, 1946.
- Цухлев, Д.** История на града Видин и неговата околност. София, 1932.

6. Калугеровски манастир „Св. св. Константин и Елена“ (с. Гранитово, общ. Белоградчик)

Старото име на селото до 1770 г. е било Калугер, заселено още в началото на XVIII в. През Средновековието се е наричало Вратарница и се е намирало на около километър западно от сегашното Гранитово.

В района на Коцина махала е имало манастир, разрушен през 1850 г. навръх празника Св. Дух. Докато селяни и монаси празнували, връхлетели ги турци, обрали и запалили манастира, изклали монасите и част от местните жители.

В Деня на Св. Дух се празнуват т.нар. Русалии. След като избитите монаси били погребани в общи гробища, останало името „Русалийски гробища“.

Най-вероятно причина за разрушаването на манастира е съпричастието на обитателите му към въстанието през 1850 г. Поп Златко, Хаджи Агапий от Изворския манастир, отец Серафим – игумен на Раковишкия манастир, и първенци от околните села повели под клетва участниците във въстанието в манастирската църква „Св. св. Константин и Елена“. При погрома от манастирските хора се спасил само поп Златко, който първоначално избягал в Сърбия, а от там в Русия.

Негов ученик и последовател, свещеникът Петър Кръстев, през 1872 г. възстановил изгорената църква и с манастирски пари през 1884 г. постро-

ил училище и геран в долния край на църковния имот. Новопостроената църква станала енорийска и само патронът ѝ останал същият, с което тя

станала приемница на манастирската. Материалите от манастирските сгради били разграбени за строеж на селските къщи.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Българските манастири. // *Духовна култура*, кн. 10–11, 1971.
Видински митрополит **Неофит**. Видинската епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние. София, 1924.

Панов, К. Материали по Белоградчишкото въстание. Белоградчик, 1911.

Цухлев, Д. История на града Видин и неговата област. София, 1932.

7. Манастир „Събор на св. Архангел Михаил и Гавраил“ (с. Струин дол, общ. Белоградчик)

Манастирът е бил ситуиран в подножието на вр. Кукушевец, в пространството между селата Ошане, Струин дол и махала Граничак, западно от Магазата и югозападно от м. Калето, където има останки от късноантична и средновековна крепост. Отстои на 7 км от Белоградчик.

Манастирът е бил сринат заедно с крепостта в края на XIV в. при турското нашествие. Каменен калдъръм е свързвал крепостта с манастира.

За пръв път останките му били разкрити при разкопки през 1911 г. от местни селяни. Намерени са основите на еднокорабна, едноапсидна църква с нартекс. Градеж – камъни и тухли. Датиран е от XIV в. При разкопаването били намерени голям железен надпрестолен кръст и две сребърни кандила.

По инициатива на адвокат Ангел Желев, произхождащ от този край, към 1915 г. били събрани волни пожертвования от местното население. Немного

след започването на строежа Желев починал, а сградата, която все пак била завършена след време, била обсебена и използвана през 80-те години на XX в. от местното ловно дружество. До възстановяване на манастира не се стигнало. Край аязмото дядо Игнат Дедин от Струин дол намерил няколко метални кръстчета, които съхранявал до 1945 г., а после се загубили. Негова била инициативата манастирището да се бележи с гранитен оброчен кръст с надпис „Събор на св. Архангел Гавраил и Михаил“, където на Рангеловден се правел курбан с водосвет.

Близо до манастирището, в м. Царичин гроб, има следи от друга сграда от същото време, за която се предполага да е била параклис към манастира или негов скит. Неизвестно защо, в юбилейния сборник „Българското село“ местните хора наричат манастирището с името „Св. Рада“. Такава светица не е позната в анализите на източноправославната църква.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Българските манастири. // *Духовна култура*, кн. 10–11, 1971.

Българското село. Юбилеен сборник. София, 1931.

Видински митрополит **Неофит**. Видинска епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние. София, 1924.

Пътеводител на град Белоградчик. София, 1928.

Цухлев, Д. История на град Видин и неговата област. София, 1932.

8. Метох на Рилския манастир в гр. Видин

Монаси таксидиоти на Рилския манастир във Видин е имало още през XVI в., но данните за този метох са оскъдни.

Към 1782 г. в него пребивавали йеромонах Кирил и йеромонах Памфнутиий. По сведения на х. Агапий Рилски, оставени в един негов летописен разказ, продължително време в метоха е пребивавал през 20-те години на XIX в. йеромонах Аверкий Попстоянов, който около 1835–1836 г. станал архимандрит. Между 30-те и 40-те години на XIX в. на таксид тук е стоял и работил йеромонах Герман (Георги Разсолков) от Дупница.

Към 1854 г. в метоха се подвизава отец Давид, с помощник Паисий от Самоков. Този Паисий е бил ученик на Неофит Рилски в училището до постницата „Св. Лука“, над Рилския манастир. Когато пристигнал във Видин, той заварил отец Давид, но през есента на 1855 г. същият заминал като синодия на хаджи Агапий в Хасковския метох.

Между 1859 и 1860 г. в метоха живял отец Исай, но видимо нещо е сгафил пред турските власти, тъй като насилствено е прогонен от метоха и града.

С писмо от 2 юли 1863 г. видинчани помолили управата на Рилския манастир да им прати духовник, тъй като рилският метох в града бил обсебен от гръцкия владика Паисий. С този документ се бележи епизод от разгорялата се по това време църковна борба за независима българска църква в град Видин.

От 1866 г. в метоха пребивавал йеромонах Теофилакт, станал през 1872 г. архимандрит и протосингел на епископ Антим Видински. Същата година го сменил като таксидиот йеромонах Дионисий, който преди бил в Пазарджик (от 1865 до 1867 г.). Към 1880 г. в метоха се подвизавал архимандрит Григорий.

Метохът е продаден през 1896 г. по настояване на игумена на Рилския манастир, архимандрит Кесарий.

ЛИТЕРАТУРА

Архимандрит **Инокентий**. Врачанска епархия. // *Духовна култура*, кн. 9–10, 1970.

Киселков, В. Рилският манастир като духовно огнище. // *Духовна култура*, кн. 9–10, 1946.

Радев, Ив. Таксидиоти и таксидиотство по българските земи (XVIII–XIX в.). В. Търново, 1996.

Стойкова, М. Таксидиотите и тяхната роля за формиране облика на изкуството през Възраждането. // *Проблеми на изкуството*, кн. 1, 2006.

Тулешков, Н. Архитектура на българските манастири. София, 1988.

Цанков, Ст. Нови данни за историята и уредбата на Рилския манастир. // *Годишник на Софийския университет*. VI. Богословски факултет. София, 1936. Т. 13. 1935–1936.

9. Манастирище „Св. Богородица“ (с. Гюргич, общ. Ружинци)

Руините на този манастир се намират западно от селото, на височината Бабу. До развалините има затрупан кладенец. На мястото на манастирската църква е поставен оброчен камък, посветен на Св. Богородица, за да напомня патрона на старата църква.

Източно от селото има още един оброк, също посветен на Богородица. В същата посока, на около километър от селото, има друг оброк с интересно посвещение – Попов оброк или Попово оброчище, посветено на местен

поп, водач и личност – поп Григор Димитров. Същият е водил поклонници от селото до светогорските манастири.

Землището на село Гюргич е осеяно с оброчища. Освен изброените дотук има още „Св. Йоан Предтеча“, „Св. св. Петър и Павел“, „Св. св. Константин и Елена“, „Св. Троица“, „Св. Възнесение“ („Св. Спас“), „Св. Илия“, „Св. Трифон“ и „Св. Пророк Йеремя“ – общо 11.

Имотите на стария манастир са били ниви и ливади в подножието на Бабу в м. Попов дял.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Манастирите в България. // *Духовна култура*, кн. 1, 1973.

Видински митрополит **Неофит**. Видинската епархия. Историческо минало и съвременното ѝ състояние. София, 1924.

10. Манастирище „Св. Георги“ (с. Търняне, общ. Дунавци)

Селото е на 3 км северозападно от Дунавци. На около 800 м от селските гробища има руини на манастир, разрушен по време на въстанието през 1850 г.

Приписка в църковна книга, оставена от оцелял монах, отбелязва трагичното събитие: „Бог да убие Мехмед ага, че манастир „Св. Георги“ разсипа в лето 1850, отца Дионисия като агнец

закла, Тавуртия пече като мученик, Лавре[н]тия, другите братя в[ъ]рза ги, хапсаниса (затвори) за много грехи остав скрихся в гиран. Писа грешни инок Агатангел от Витбол, писах в лето 1869 февруарий 8.“

Манастирският двор е бил с квадратен план, като всяка от стените е била дълга около 100 м с дебелина на зида

1,5 м. Манастирската църква е била еднокорабна, едноапсидна. Имало е аязмо и кладенец, разбит от иманярите и споменат от инок Агатангел. На 500 м извън манастирския двор има друг кладенец, изграден от народния лечител билкар Георги Хекимина с възпоменателен надпис: „Сие геран

направил Георги Великов и сопруга Йонка. 1832 г.“ Дядо Георги лекувал с билки според народната медицина и бил олицетворение на праведен българин. Починал на 120 г.

Повечето от материала на разрушения манастир бил разграбен през годините за строеж на къщи.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Манастирите в България. // *Духовна култура*, кн. 1, 1973.

Тулешков, Н. Чипровският манастир и възрожденската архитектура на Северозападна България. // *Векове*, кн. 4, 1984.

Цухлев, Д. История на града Видин и неговата област. София, 1932.

11. Манастирище край с. Толовица, общ. Макреш

Селото се намира северно от езерото Рабиша. Находки от кръстове, кандила, строителна и битова керамика в м. Манастирище, на около 300 м от селото, дават основание да се вярва на преданието, че

там е съществувал средновековен манастир. Предполага се, че е имал връзка с намиращите се на 3 км югозападно от селото останки от средновековното селище Милован, датирано от XIV в.

ЛИТЕРАТУРА

Българското село. Юбилеен сборник. София, 1931.

12. Манастирище до с. Праужда, общ. Белоградчик

На 3 км североизточно от селото, върху малка площадка по пътя за с. Дъбравка, има местност Манастирище, където личат останки от стар манастир. Местността е около 7 дка, в близост до Попова ливада.

На мястото на изчезналия манастир до началото на XX в. е имало оброчен камък, около който всяка година на

Малка Богородица (Рождество Богородично) се правели водосвет и курбан. Няма археологически проучвания и датировка на останките му (тухли и камъни), но се предполага, че е бил късносредновековен манастир, от края на XVII и началото на XVIII в., обслужван от свещеник поради липса на монашеско братство.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Манастирите в България. // *Духовна култура*, кн 1, София, 1973.

13. Раяновски манастир „Св. Богородица“ (с. Раяновци, общ. Белоградчик)

В местността Манастирище над с. Раяновци, върху една затревена тераса, личат развалини от манастир, разрушен през 1850 г. от турците по време на Белоградчишкото въстание.

Няма данни кога е възникнал. Манастирските имоти – ниви и лозя, са били в м. Калуджер (Калугер).

Към манастира е имало килийно училище и двадесетина монаси. В училището е преподавал игуменът на

манастира – йеромонах Аверкий от с. Челюстница. По спомени на раяновския поп Тодор Иванов, роден през 1817 г., който е учил при йеромонах Аверкий, към 1832 г. училището било много посещавано.

То е и в спомените на друг местен свещеник – поп Васил Бранков, от същото време.

Училището е унищожено заедно с манастира.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Манастирите в България. // *Духовна култура*, кн. 1, София, 1973.

14. Карбински манастир (с. Карбинци, общ. Димово)

Между селата Воднянци и Карбинци и по-точно североизточно от Карбинци, има няколко местности, всички свързани със съществуващ някога манастир, от който в началото на ХХ в. са личали само зидове. Това са местностите Манастирски дол, Манастирски връх и Комкалницата. Край тях минава река

Медовница, приток на р. Лом. Комкалницата е северно от с. Карбинци. Допреди да се построи селската църква, там, край оброчището, местният свещеник е извършвал църковното богослужение и е давал причастие на открито. Манастирището не е проучвано подробно.

ЛИТЕРАТУРА

Проватски епископ **Антоний**. Манастирите в България. // *Духовна култура*, кн. 1, София, 1973.

Българското село. Юбилеен сборник. София, 1931.